

Krystian Heffner, Piotr Gibas

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
e-mails: krystian.heffner@ue.katowice.pl; piotr.gibas@ue.katowice.pl

---

CENTRA REGIONÓW A SPÓJNOŚĆ REGIONALNA W POLSCE

CENTERS OF REGIONS VS. REGIONAL COHESION IN POLAND

DOI: 10.15611/pn.2017.466.10

JEL Classification: R110, R120, R150, R580

Streszczenie: Terytorialnie ukierunkowana polityka spójności Unii Europejskiej (UE), akcentująca m.in. podnoszenie konkurencyjności regionów i ich zrównoważony rozwój, a także poprawę jakości życia, zostaje poddana próbie wynikającej ze zmian pojawiających się wraz ze wzrostem migracji zewnętrznych, starzeniem się społeczeństwa oraz procesami depopulacyjnymi. Polityka rozwoju regionów, realizowana w Polsce przez samorzady wojewódzkie, ściśle nawiązuje do ustaleń unijnych i krajowych dokumentów strategicznych. By jednak była skuteczna, zasięg administracyjnego władztwa regionów powinien w możliwie najszerszym zakresie odzwierciedlać oddziaływanie funkcjonalne ośrodka wojewódzkiego oraz siłę jego powiązań z jego regionalnym zapleczem. Autorzy formułują tezę, że duże regiony, najczęściej metropolitalne, nie są obejmowane w całości wpływem i współpracą swoich centrów i powstają w nich szerokie strefy o charakterze peryferii. Celem badań było stwierdzenie, jak dalece centra są powiązane z regionami i w jakim stopniu oddziałują na swoje zaplecze, w tym, z którymi miastami i gminami są powiązane. Podjęto także próbę wskazania gmin, które „nie odczuwają” wpływu centrów regionalnych.

Słowa kluczowe: centra regionów, spójność struktur regionalnych.

Summary: Territorially oriented cohesion policy of the European Union (EU), emphasizing the competitiveness of the regions, their sustainable development and improvement of the quality of life, is put to the test as it faces socio-cultural changes (increasing external migration, aging and processes of depopulation). Regional cohesion policy, carried out in Poland by the voivodeship self-governments within the limits of their powers, closely follows the findings of EU and national strategic documents. However, to be effective administrative regions should as far as possible reflect the scope of the impact of functional center and the strength of its relationships with municipalities. The authors formulate the thesis that large regions – usually metropolitan – are not covered comprehensively by the influence and cooperation with their centers and wide zones having periphery character are formed in them. The aims of the research are to determine how far the centers of Polish regions are linked with the regions. They also attempt to identify the municipalities in each voivodeship, which „do not feel” the impact of regional centers and they can be considered as a regional peripheries requiring special development policy.

Keywords: centers of regions, regional structures cohesion.

1. Wstęp

Tradycyjna polityka regionalna coraz częściej jest zastępowana przez koncepcje rozwoju policentrycznego, związane z pełniejszym wykorzystaniem potencjału miast wraz z ich obszarami funkcjonalnymi [Davoudi, Wishardt 2005]. Najczęściej zawierają one zarówno składowe polityki spójności, jak i strategie wzmocnienia konkurencyjności struktur regionalnych. Ujęcia strefowe, oparte na węzłach i biegunach wzrostu, a także inicjatywy wsparcia dla regionów opóźnionych są zastępowane polityką włączania i aktywizacji regionów poprzez integrujące je – w sensie gospodarczym, społecznym i infrastrukturalnym – centra miejskie (tzw. „motory gospodarki” (por. [Waterhout i in. 2005; Crescenzi, Rodríguez-Pose 2012; Churski, Hauke 2012; Zaucha i in. 2015]). W praktyce polskiej polityki regionalnej oznacza to dalsze wzmocnianie potencjału rozwojowego ośrodków metropolitalnych i do pewnego stopnia również regionalnych, rzadziej subregionalnych, ale z drugiej strony wywołuje wzrost zróżnicowania poziomu rozwoju.

Inspiracją do przeprowadzonych badań było ciągle otwarte pytanie o skuteczność europejskiej polityki spójności w Polsce (np. [Gawlikowska-Hueckel 2003; Heller, Bogdański 2013; Zaucha i in. 2015]). Podnoszenie poziomu spójności struktur regionalnych jest wpisane w politykę spójności UE, która jest kluczową polityką inwestycyjną adresowaną do regionów i miast w krajach członkowskich. Głównym jej celem jest wspieranie zatrudnienia, konkurencyjności przedsiębiorstw, wzrostu gospodarczego, zrównoważonego rozwoju i poprawa jakości życia. W zależności od poziomu PKB brutto w przeliczeniu na *mk* (wskaźnik wyjściowego poziomu rozwoju gospodarczego) wyróżnia się trzy kategorie terytoriów (regiony mniej i bardziej rozwinięte oraz regiony w fazie przejściowej), do których w różnym natężeniu kierowane są środki wsparcia [*Polityka spójności...* 2011]. Chodzi o zapewnienie koncentracji środków z funduszy w odpowiedniej relacji do wysokości PKB, co w założeniach ma prowadzić do wspierania rozwoju regionów słabiej rozwiniętych. Jednak istotnym utrudnieniem w realizacji celów tej polityki jest znaczące, wewnętrzne zróżnicowanie regionów, co widoczne jest także w Polsce – im większe struktury regionalne, tym bardziej są niespójne, w sensie społeczno-gospodarczym, przestrzennym, infrastrukturalnym oraz możliwości zrównoważonego wzrostu.

W miarę wdrażania polityki spójności jej główny cel – wspieranie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju całej struktury – staje się coraz trudniejszy do osiągnięcia, szczególnie w wymiarze poszczególnych krajów Unii Europejskiej. Wprawdzie ciągle ponad 75% środków polityki spójności przeznacza się na wsparcie procesu konwergencji, ale pozostałe ok. 20% kierowane jest na wsparcie konkurencyjności regionalnej i zatrudnienia, co wzmocnia zjawiska dywergencyjne. Po 2000 r. na poziomie regionalnym zróżnicowanie terytorialne Polski pogłębia się, podobnie jak w zdecydowanej większości krajów UE. Jednak w skali całej UE postępuje proces konwergencji, wskazując na skuteczność polityki kohezyjnej oraz uzasadniając konieczność jej kontynuacji (por. wyniki analiz ostatnich czterech okresów progra-

mowania UE, np. [Camagni, Capello 2011; Crescenzi, Giua 2014]). W układzie regionalnym Polski rośnie znaczenie przewag metropolii uzyskiwanych nad regionami peryferyjnymi (regiony międzymetropolitalne), a także nad peryferyjnymi strefami we „własnych” regionach (por. m.in. [Korenik 2008; Heffner 2009; KSRR 2010; por. też m.in.: Ehrlich i in. 2012; Kühn 2016; Mały 2016]). W układzie przestrzennym widoczne są wyraźne zróżnicowania o charakterze makroregionalnym (wschód – zachód, metropolie – peryferie) i sektorowym (miasto – wieś; sektor usług i innowacyjna produkcja – rolnictwo). Również dla okresu 2014-2020 wybór priorytetów polityki spójności w Polsce skupia się na przedsięwzięciach wzmacniających procesy koncentracji i aglomeracji i w konsekwencji wywołuje dywergencję w skali regionalnej (szybki wzrost metropolii) i krajowej (rosnąca przewaga ośrodka warszawskiego)¹.

Wśród celów polityki spójności UE, obejmujących podnoszenie konkurencyjności regionów, wspieranie zrównoważonego rozwoju i poprawę jakości życia, tylko ten drugi nie wzmacnia – co najmniej pośrednio – zróżnicowania regionalnego i intraregionalnego w układach terytorialnych Polski i innych krajów członkowskich. Równocześnie niektóre wyzwania stojące przed polityką spójności UE (m.in. wzrost migracji zewnętrznych, starzenie się społeczeństwa, intensywne procesy depopulacyjne) ujawniają się ze szczególną siłą w regionach ze słabnącym potencjałem rozwojowym, ciągle wymagających kontynuacji wsparcia zewnętrznego, z centrami o ograniczonej konkurencyjności (woj. lubelskie, warmińsko-mazurskie, świętokrzyskie, opolskie, lubuskie), a także w szerokich strefach peryferyjnych dużych regionów opierających rozwój na metropoliach (woj. wielkopolskie, mazowieckie, zachodniopomorskie, śląskie).

2. Założenia przyjęte w badaniu integralności regionalnych struktur rozwojowych

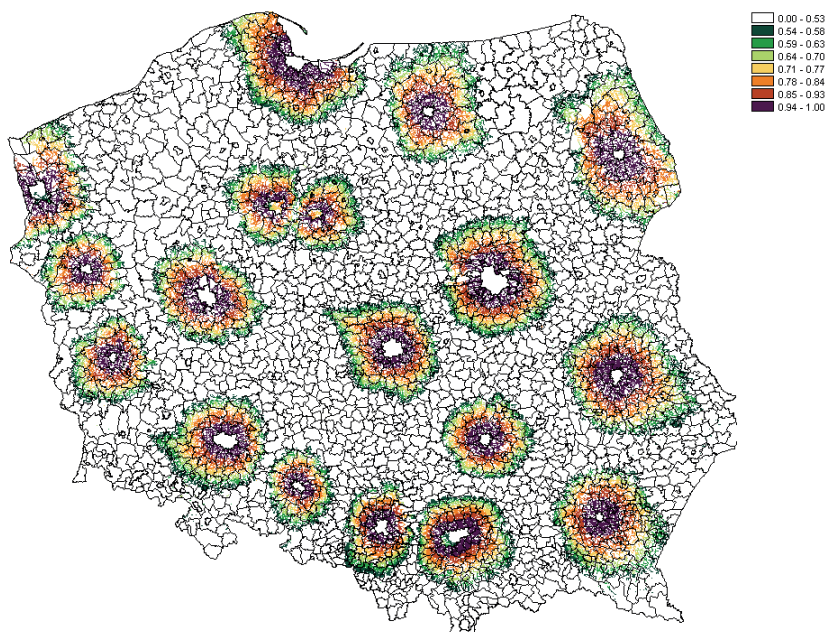
W opracowaniu przyjęto założenie, że ze względu na cele polityki spójności UE centra regionalne² (w Polsce wojewódzkie) powinny obejmować swoim oddziaływaniem lub mieć dominujące powiązania gospodarcze i społeczne w możliwie naj-

¹ Spośród 11 priorytetów polityki spójności na okres 2014-2020 bezpośrednio i pośrednio wzmacnia wzrost zróżnicowań rozwojowych m.in. wspieranie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji (1), zwiększanie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych (2), promowanie zrównoważonego transportu oraz poprawa najważniejszych infrastruktur sieciowych (7), promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wspieranie mobilności siły roboczej (8), inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie (10), poprawa wydajności administracji publicznej (11).

² W opracowaniu jako centra regionalne traktuje się wszystkie miasta odgrywające rolę stolic województw (w Polsce 16), ale w dwóch regionach funkcja administracyjna została podzielona pomiędzy dwa ośrodki (kujawsko-pomorskie – Bydgoszcz i Toruń, lubuskie – Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski). Łącznie ośrodków regionalnych jest więc 18.

większej części swoich regionów administracyjnych. W takim ujęciu jest to nawiązanie zarówno do ujęć klasycznych koncepcji przestrzennych rozwoju społeczno-gospodarczego (bieguny wzrostu, ścieżki rozwoju, ośrodki centralne itd.), jak i do podejść współczesnych związanych z rozwojem trwałym lub zrównoważonym (m.in. nowa geografia ekonomiczna, modele polaryzacyjno-dyfuzyjne, dystans geograficzny itp.).

Realizowana od dłuższego czasu (co najmniej od roku 2000) polityka rozwoju UE, której częścią jest polityka spójności, w sensie terytorialnym została ukierunkowana na wspieranie ośrodków typu metropolitalnego³. W konsekwencji narastają procesy terytorialnego zróżnicowania (pod względem poziomu rozwoju) w skali regionalnej, subregionalnej i w ujęciu wewnątrzregionalnym. Obserwuje się utrzymujące się niedopasowanie centrów (ośrodków regionalnych) do ich własnych regionów (por. rys. 1).

Rys. 1. Strefy oddziaływania ośrodków metropolitalnych

Źródło: [Heffner, Gibas 2015, s. 17].

Celem badań było stwierdzenie, jak dalece centra regionalne są powiązane ze swoimi regionami i w jakim stopniu oddziałują na całe zaplecze regionalne, a w szczególności są w relacjach z gminami znajdującymi się poza układem aglomera-

³ W krajach UE są to miasta o zróżnicowanym potencjalnie ludnościowym, demograficznym, gospodarczym i społeczno-kulturalnym.

cyjnym. Podjęto próbę wskazania gmin, które „nie odczuwają” wpływu centrów regionalnych, rozumianych jako ich wzajemne relacje (oddziaływanie, współpraca, współdziałanie) i powiązania (przepływy gospodarcze, społeczne, kulturalne i in.). Tworzą one w skali regionów strefy utrudnionych bądź gorszych warunków rozwoju społeczno-gospodarczego.

3. Metoda podejścia do badania integralności układów regionalnych

Możliwe są różne sposoby badania integralności, zróżnicowania i hierarchii powiązań w strukturach regionalnych⁴. W badaniu wykorzystano model grawitacji względnej Huffa [Huff 1962; Huff, McCallum 2008]. Wybrana procedura badawcza przynależy *de facto* do modeli potencjału [Bieleninik, Mikuś 2005], grupy metod o szerokim zastosowaniu w analizie poziomu rozwoju, gdzie potencjał jest interpretowany jako miara oddziaływania regionów wchodzących w skład rozpatrywanego systemu. Intensywność oddziaływania między regionami jest nie tylko warunkowana ich wielkością, ale również ich lokalizacją [Suchecki (red.) 2010]. Model opisany jest wzorem:

$$P_{ij} = \frac{\frac{s_j}{T_{ij}^a}}{\sum_{j=1}^n \frac{s_j}{T_{ij}^a}},$$

gdzie: P_{ij} – oznacza prawdopodobieństwo, że mieszkaniec regionu zaspokoi swoje potrzeby w danym mieście, za s_j podstawiono potencjał ludności miasta, za T_{ij} dostępność kosztową miasta, wyznaczoną w oparciu o koszty rosnące poruszania się po kołowych drogach publicznych, a jako parametr „ a ” odzwierciedlający wpływ dostępności kosztowej na zaspakajanie potrzeb przyjęto wartość 2⁵.

Pierwotnie (w oryginalnym zastosowaniu) parametr P_{ij} oznaczał prawdopodobieństwo, że pojedynczy konsument zamieszkały w regionie i uda się na zakupy do miejsca j , s_j oznaczała pierwotnie wielkość placówki handlowej, T_{ij} to czas niezbędny na przemieszczenie się konsumenta z regionu i do miejsca zakupów j , a parametr odzwierciedlający wpływ czasu podróży na przemieszczenia związane z zakupami przyjmowany był w zależności od empirycznie wyznaczonej zależności. Model ten, będący jednym z najczęściej używanych do wyznaczania zasięgów rynkowych, był wielokrotnie wykorzystywany i modyfikowany (w zależności od celów badań) przez

⁴ Literatura przedmiotu w tym zakresie wykorzystuje szerokie spektrum metod i technik badawczych wykorzystywanych w analizie ekonomiczno-przestrzennej (zob. m.in. [Mynarski 2001; Runge 2007; Wang, von Hofe 2007; Suchecki 2010]).

⁵ Wartość ta, stosowana najczęściej, jest nawiązaniem do pierwotnych wzorów prezentujących oddziaływania grawitacyjne (por. [Griffith 1982]).

zmiany wielkości określających atrakcyjność rynku (s_j), sposób wyznaczania dostępności do ośrodka (T_{ij}) oraz wartość parametru „ a ” [Griffith 1982; Pirowski, Drzewiecki 2000; *Moduł przestrzenny...* 2015].

Użycie liczby ludności jako miary potencjału jest uzasadnione empirycznie (na podstawie wysokiej korelacji z innymi wskaźnikami poziomu rozwoju) i szeroko stosowane w badaniach powiązań międzyregionalnych [Suchecki (red.) 2010]. Zastąpienie danych o ludności innego typu danymi nie zmieniło istotnie wyników badania (podobnie zresztą jak wykorzystanie danych ludnościowych dla różnych okresów czasu – w interwale czteroletnim).

W badaniu zasięgu oddziaływania i stref powiązań ośrodków regionalnych w Polsce wyliczono parametr P dla 18 miast tego typu⁶. Granicę zakresu oddziaływania (strefę bezpośredniego wpływu) wyznaczano jako co najmniej 50% szansę zapatrywania się ludności w danym ośrodku regionalnym, przy czym przyporządkowania gmin do stref oddziaływania ośrodków dokonano na podstawie maksymalnych wskazań prawdopodobieństwa. Oznacza to, że gmina została zaliczona do strefy tego ośrodka, którego wpływ był dominujący. Do gmin, które „nie odczuwają” wpływu centrów regionalnych (gminy peryferyjne ośrodka), zaliczono te, których prawdopodobieństwo nie przekraczało 50%. Gminy te przynależą do wpływu tego ośrodka, dla którego obliczenia wskazywały najwyższe prawdopodobieństwo spośród obliczonych. Wizualizację prawdopodobieństwa (w oprogramowaniu QGIS) wykonano w równych przedziałach (po 10% każdy) z rozbiciem na strefę bezpośredniego oraz peryferyjnego wpływu danego ośrodka regionalnego.

4. Wybrane wyniki badań

Jak się okazuje, zidentyfikowane strefy bezpośredniego i peryferyjnego oddziaływania ośrodków regionalnych nie obejmują ich całych regionów administracyjnych. W dużych województwach oddziaływanie centrów jest widoczne nawet poniżej połowy wszystkich gmin, które znalazły się poza strefą znaczącego wpływu regionalnych ośrodków. W wielu regionach strefy słabszego wpływu ośrodków regionalnych wchodzi do sąsiadujących województw (zob. rys. 2).

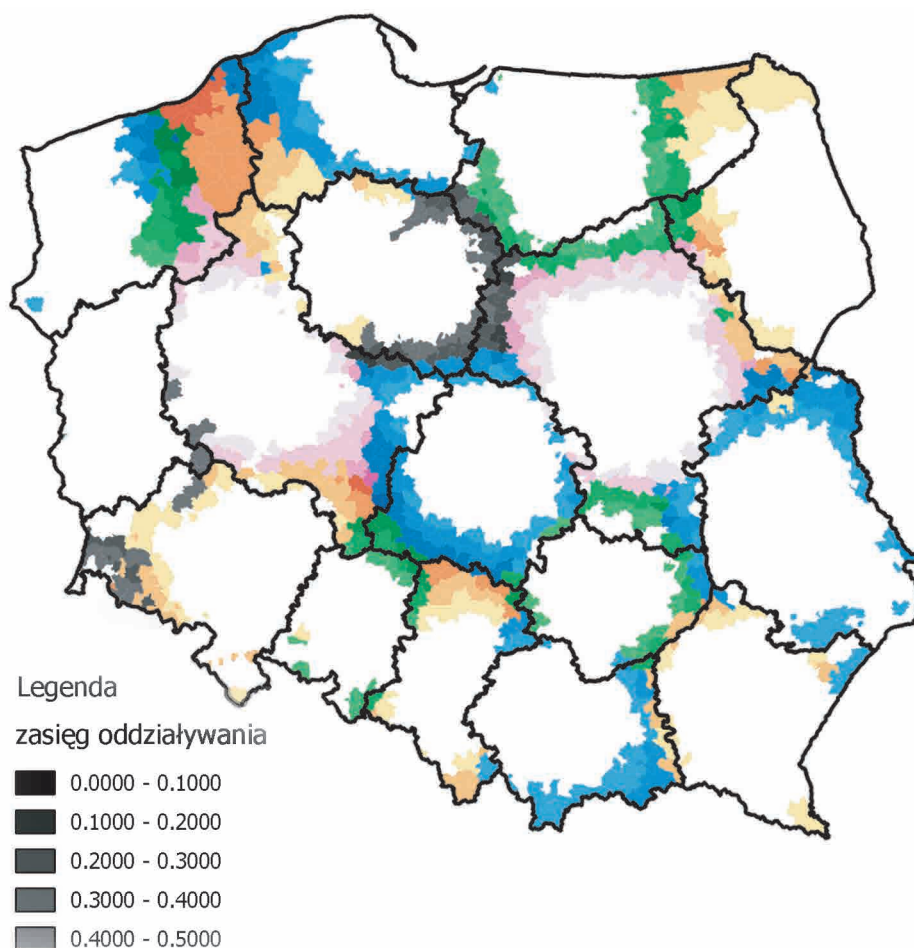
W woj. kujawsko-pomorskim Bydgoszcz oddziałuje głównie w zachodniej części regionu (42 gminy) oraz w woj. wielkopolskim (6 gmin). Strefa peryferyjna obejmuje dalsze 45 gmin w południowo-wschodniej części woj. pomorskiego, północnej części wielkopolskiego oraz wschodniej części (do granic państwa) zachodniopomorskiego. Drugi z ośrodków wojewódzkich, Toruń, bezpośrednio wpływa na 61 gmin woj. kujawsko-pomorskiego oraz pośrednio na 51 gmin zlokalizowanych wzdłuż północno-wschodniej, wschodniej i południowo-wschodniej granicy tego regionu (w tym także gminy w zachodniej części woj. mazowieckiego, południowo-

⁶ Posłużono się programami IDRISI Andy oraz QGIS 2.2.0. Wykorzystano dane w układzie gmin za rok 2012.

-zachodniej części woj. warmińsko-mazurskiego oraz kilka z woj. wielkopolskiego). Łącznie oba ośrodki swoim bezpośrednim oddziaływaniem obejmują 71,5% gmin swojego regionu (por. rys. 2).

Zasięg bezpośredniego oddziaływania Gdańska to 95 gmin (z tego 10 znajduje się w woj. warmińsko-mazurskim, a jedna w woj. kujawsko-pomorskim), tj. 68,3% gmin woj. pomorskiego oraz dalsze 35 gmin z słabszym oddziaływaniem, z tego 7 zlokalizowanych poza granicami województwa.

Strefa bezpośredniego wpływu Gorzowa Wielkopolskiego obejmuje głównie północną część woj. lubuskiego (27 gmin), a także 11 gmin południowej części woj. zachodniopomorskiego oraz jedną gminę woj. wielkopolskiego. Strefa peryferyjna

Rys. 2. Obszary peryferyjne w skali regionalnej

Źródło: opracowanie własne.

Gorzowa obejmuje łącznie 15 gmin zlokalizowanych w środkowej części sąsiedniego woj. zachodniopomorskiego. Druga ze stolic regionu, Zielona Góra, bezpośrednio wpływa na zachowania mieszkańców 66 gmin województwa (z tego 54 przynależne do regionu, dwie gminy wielkopolskiego oraz 10 gmin północno-zachodniej części dolnośląskiego) oraz pośrednio na 25 gmin zlokalizowanych głównie w północno-zachodniej części dolnośląskiego). Łącznie dwa wymienione miasta swoim bezpośrednim oddziaływaniem obejmują 98,8% gmin należących do tego województwa.

Do strefy bezpośredniego wpływu Katowic należą 104 gminy zlokalizowane w woj. śląskim (62,3% wszystkich gmin tego regionu) oraz 13 gmin spoza jego granic (zachodnia część małopolskiego). W zasięgu słabszego oddziaływania znajdują się dalsze 43 gminy zlokalizowane głównie w północnej i południowej części województwa, jednak obszar peryferyjnego wpływu i powiązań Katowic nie wychodzi poza jego region administracyjny.

Łódź oddziałuje bezpośrednio na 105 gmin swojego regionu (59,3% gmin woj. łódzkiego) oraz 12 gmin we wschodniej części woj. wielkopolskiego. Strefa peryferyjnego wpływu Łodzi to 89 gmin zlokalizowanych głównie w woj. łódzkim (ale także we wschodniej części Wielkopolski, 7 gmin zachodniej części woj. mazowieckiego oraz 3 gminy regionu kujawsko-pomorskiego).

Stolica województwa świętokrzyskiego bezpośrednio wpływa na 67 gmin zlokalizowanych na jego terenie (65,7% gmin regionu) oraz 8 gmin poza jego granicami (głównie południowo-zachodnia część mazowieckiego). Kielce oddziałują także na 40 gmin będących w ich strefie wpływu (16 gmin regionu mazowieckiego, 3 łódzkiego, 2 małopolskiego oraz 1 śląskiego).

Strefa bezpośredniego oddziaływania stolicy Małopolski obejmuje 126 gmin, z tego 117 to gminy tego województwa (64,3%), a pozostałe 8 to jednostki administracyjne zlokalizowane w południowej części województwa świętokrzyskiego oraz 1 na terenie województwa śląskiego. Kraków oddziałuje także na poziomie poniżej 50% prawdopodobieństwa zaopatrywania się w nim na 54 gminy zlokalizowane głównie na terenie tego województwa, ale także na terenie województw śląskiego (10 gmin) oraz świętokrzyskiego (2 gminy).

Zasięg bezpośredniego oddziaływania Lublina obejmuje 165 gmin (z tego 3 na terenie województwa podkarpackiego oraz 2 w województwie mazowieckim). Stolica województwa lubelskiego obejmuje więc swoim zasięgiem 75,1% gmin przynależnych jej administracyjnie, rozciągając strefę swojego wpływu także na dalsze 67 gmin, z tego 17 gmin zlokalizowanych jest w południowo-wschodniej części województwa mazowieckiego i po 3 na terenie województwa podkarpackiego oraz świętokrzyskiego.

Do strefy bezpośredniego wpływu Olsztyna przynależy 61 gmin zlokalizowanych w woj. warmińsko-mazurskim (52,6% wszystkich gmin tego regionu) oraz 4 gminy poza jego granicami (północna część woj. mazowieckiego). Ośrodek ten

(na poziomie prawdopodobieństwa poniżej 50%) obsługuje dalsze 40 gmin, wychodząc poza granice swojego regionu administracyjnego (większość to gminy woj. mazowieckiego, zaś w 5 przypadkach są to gminy podlaskiego).

Stolica województwa opolskiego bezpośrednio wpływa na 51 gmin zlokalizowanych na jego terenie (71,8% gmin regionu). Opole oddziałuje także na 32 gminy będące w jego strefie wpływu (z tego 10 gmin administracyjnie przynależy do województwa łódzkiego, 7 do śląskiego oraz 5 do wielkopolskiego).

Poznań oddziałuje bezpośrednio na 85 gmin swojego regionu (37,6% wszystkich gmin woj. wielkopolskiego), a jego strefa peryferyjnego wpływu dotyczy 49 gmin głównie z woj. wielkopolskiego, ale także 5 gmin woj. zachodniopomorskiego).

Stolica Podkarpacia obejmuje swoją strefą oddziaływania 137 gmin, z tego 134 to gminy tego województwa (83,8% wszystkich gmin województwa), a pozostałe 3 to jednostki administracyjne zlokalizowane na terenie województwa lubelskiego. Rzeszów oddziałuje także na poziomie poniżej 50% prawdopodobieństwa zaopatrywania się w nim na 29 gmin zlokalizowanych głównie na terenie tego województwa, ale także na terenie województw małopolskiego (7 gmin) oraz świętokrzyskiego (4 gminy).

Szczecin oddziałuje bezpośrednio na 49 gmin swojego regionu (43% wszystkich gmin woj. zachodniopomorskiego) oraz 1 gminę zlokalizowaną w woj. lubuskim (Dobiegniew). Strefa peryferyjnego wpływu Szczecina nie wychodzi poza woj. zachodniopomorskie (13 gmin).

Warszawa oddziałuje bezpośrednio na 147 gmin woj. mazowieckiego (46,8% wszystkich gmin regionu) oraz na 4 gminy zlokalizowane poza nim (po 2 w woj. lubelskim i łódzkim). Ponadto na poziomie poniżej 50% strefa wpływu to dalsze 83 gminy (z tego 3 w woj. łódzkim oraz po 2 z woj. lubelskiego i podlaskiego).

Wrocław wpływa bezpośrednio na 105 gmin swojego regionu (62,13%) oraz 11 gmin spoza jego granic (9 gmin w zachodniej części woj. opolskiego oraz 2 gminy z woj. wielkopolskiego). W strefie dominujących, ale słabszych wpływów (<50%) zlokalizowane są gminy z woj. wielkopolskiego (20) i opolskiego (jedna, Skoroszyce).

W sumie spośród 16 województw znaczące części swoich regionów obejmuje Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski (łącznie 99%), Rzeszów (84%), Opole (72%), Bydgoszcz i Toruń (łącznie 72%), Lublin (71%) i Białystok (71%). Z drugiej strony, w kilku regionach oddziaływanie ośrodka centralnego nie jest odczuwalne w ponad połowie gmin: Poznań (38%), Szczecin (43%), Warszawa (47%), a w Olsztynie (53%) i Łodzi (59%) w niewielkim stopniu ten poziom jest przekroczony. Mogłoby to oznaczać, że dystans przestrzenny (szeroko rozumiany) jest ciągle istotnym ograniczeniem transferu gospodarczego, dyfuzji możliwości rozwojowych.

5. Zakończenie

Badanie potwierdziło ogólnie znaną konstatację, że obszary oddziaływania poszczególnych ośrodków regionalnych istotnie różnią się od ich zasięgów administracyjnych (por. m.in. [Korcelli-Olejniczak 2012; Miszczak 2012; Zaborowski 2013]). Strefy obejmują od 38% (Poznań) do 99% dla Gorzowa Wielkopolskiego i Zielonej Góry (łącznie). Centra wojewódzkie, nie obejmując swoim zasięgiem oddziaływania znacznej części swoich terenów, nie stanowią zatem ośrodków typu „bieguny wzrostu”, które umożliwiają transfer czynników rozwojowych do pozaaglomeracyjnych (niemetropolitalnych) części województw, zwłaszcza jeśli są to regiony rozległe przestrzennie.

Uzasadnione jest stwierdzenie, że mniejsze terytorialnie regiony są w większym stopniu obejmowane powiązaniem i oddziaływaniem swoich centrów niż struktury większe, nawet jeśli ośrodki wojewódzkie nie są w pełni wyposażone w infrastrukturę i funkcje metropolitalne. Innym, istotnym dla polityki regionalnej wnioskiem jest wykazanie, że różnice obszarowe w wielkości stref powiązań społeczno-gospodarczych pomiędzy ośrodkami mniejszymi i większymi są stosunkowo niewielkie. Bezpośrednie, przeważające oddziaływanie metropolii i mniejszych ośrodków regionalnych obejmuje podobne obszary, co oznacza, że wielkość ośrodków (najczęściej mierzona liczbą ludności lub potencjałem gospodarczym) nie przekłada się na większy obszar silnych powiązań z centrum w regionie. Im większe terytorialnie województwo, tym szersza strefa o charakterze peryferii.

W układach międzyregionalnych zauważalne są silne powiązania gmin północno-zachodniej i zachodniej części dolnośląskiego z Zieloną Górą, co raczej oznacza brak istotnych rozwojowo powiązań z Wrocławiem. Natomiast w południowej części wielkopolskiego właśnie z Wrocławiem, zachodniej Małopolski z Katowicami, wschodniej części warmińsko-mazurskiego z Gdańskiem oraz południowej części zachodniopomorskiego z Gorzowem Wielkopolskim. Niedopasowanie stref oddziaływania do formalnych granic administracyjnych pokazuje, że politykę kształtowania obszarów funkcjonalnych w większym stopniu warto dopasować do rzeczywistych stref oddziaływania regionalnych centrów oraz uwzględnić pozaregionalne związki w obszarach, w których ośrodki administracyjne nie mają znaczącego wpływu.

Dalszym wnioskiem jest stwierdzenie, że obszary peryferyjne w układach regionalnych (w tym szczególnie w większych województwach) są duże, obejmują bowiem jedną trzecią wszystkich gmin w Polsce. W efekcie znaczne obszary słabo lub bardzo słabo powiązane z ośrodkami regionalnymi, często znajdujące się w strefach powiązań z centrami zlokalizowanymi poza własnym regionem, są pozbawione bezpośrednich impulsów rozwoju, szczególnie w kontekście preferencji w polityce regionalnej i polityce rozwoju dla modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego (por. [KSRR 2011]). Paradoksalnie, realizacja celów polityki spójności UE może w takim układzie skutkować powiększaniem się międzyregionalnych różnic oraz trudnościami z za-

gwarantowaniem realizacji jej głównych celów (w szczególności zrównoważonego rozwoju oraz poprawy jakości życia) (por. [Heffner 2010, ale także np. Köhler 2012]).

Powstawanie obszarów peryferyjnych w regionach wiąże się przede wszystkim z utrudnionym dostępem do metropolii i centrów regionalnych, który łączy się ze słabościami infrastruktury transportowej lub barierami geograficznymi (zróżnicowanie terenu, oddalenie). Ograniczenia dostępności skutkują niskim udziałem w dyfuzji rozwoju z ośrodków wyższej rangi i mniejszymi możliwościami udziału w regionalnym rynku pracy, co prowadzi do nasilania się procesów depopulacji. Możliwość zmiany takiej ścieżki rozwoju w strefach peryferyjnych upatruje się w udoskonalaniu i rozbudowie infrastruktury komunikacyjnej regionów (por. [*Wpływ potencjału demograficznego...* 2013; Baran 2013; *Strategia rozwoju województwa śląskiego...* 2013; de Menezes i in. 2012]).

W takim kontekście szczególnej uwagi wymaga wschodnia część woj. zachodniopomorskiego (gdzie przy braku bezpośredniego oddziaływania Szczecina znaczenia nabierają powiązania z Bydgoszczą, Gorzowem Wielkopolskim, Poznaniem oraz Gdańskiem), obserwowana jest również konieczność wzmocnienia ośrodków typu subregionalnego (Koszalin, Słupsk). Analogicznie wygląda sytuacja południowej części woj. wielkopolskiego (gdzie stykają się peryferia Poznania oraz widoczne jest oddziaływanie Wrocławia, Opola i Łodzi), głównie w rejonie Kalisza i Ostrowa Wielkopolskiego. Na uwagę zasługują szerokie peryferia woj. mazowieckiego w części północnej (Ciechanów), południowej (Radom) i wschodniej (Siedlce), a także północna część woj. śląskiego (Częstochowa).

Literatura

- Baran E., 2013, *Ośrodki wzrostu w regionie Polski Wschodniej*, [w:] *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, nr 34, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 124-133.
- Bieleninik E, Mikuś J., 2005, *Prognoza warunkowa zasięgu handlowego rynku*, [w:] *Badania operacyjne i decyzje*, nr 1, orduser.pwr.wroc.pl/DownloadFile.aspx?aid=24 (24.04.2016).
- Camagni R., Capello R., 2011, *Spatial effects of economic integration: A conceptualization from regional growth and location theories*, [w:] Jovanović M. (red.), *International Handbook of Economic Integration: Competition, Spatial location of Economic Activity and Financial Issues*, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, Edward Elgar, s. 187-203.
- Churski P., Hauke J., 2012, *Polycentric development and growth areas*, [w:] Markowski T., Turala M. (red.), *Territorial Cohesion Policy in Poland – Issues in Impact Assessment*, *Studia Regionalia*, vol. 33, KPZK PAN, Warszawa, s. 79-96.
- Crescenzi R., Giua M., 2014, *The EU Cohesion policy in context: regional growth and the influence of agricultural and rural development policies*, "Europe in Question". Discussion Paper, Series no. 85/2014, The London School of Economics and Political Science, London.
- Crescenzi R., Rodriguez-Pose A., 2012, *Infrastructure and regional growth in the European Union*, *Papers in Regional Science*, Wiley Blackwell, vol. 91 (3), s. 487-513.
- Davoudi S., Wishardt M., 2005, *The polycentric turn in the Irish spatial strategy*, *Built Environment*, vol. 31 (2), s. 122-132.

- Ehrlich K., Krisznan A. Lang T., 2012, *Urban development in Central and Eastern Europe – between Peripheralization and centralization?*, disP – The Planning Review, no. 189 (48. Jahrgang), 2, Zürich, s. 77-92.
- Evans R., 2015, *Harnessing the economic potential of 'second-tier' European cities: lessons from four different state/urban systems*, Environment and Planning C: Government and Policy, vol. 33, s. 163-183.
- Gagliardi L., Percoco M., 2012, *Understanding European urban development: A review of selected issues*, CERTeT Bocconi, LSE Università Bocconi.
- Gawlikowska-Hueckel K., 2003, *Procesy rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej – konwergencja czy polaryzacja?*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Griffith D.A., 1982, *A Generalized Huff Model*, Geographical Analysis, vol. 14, no. 2, Ohio State University Press.
- Heffner K., 2009, *Aglomeracje średniej wielkości jako bieguny wzrostu i obszary strategicznej interwencji w regionach międzymetropolitalnych*, [w:] Makiela Z. (red.), *Potencjalne metropolie ze szczególnym uwzględnieniem Polski Wschodniej*, Studia KPZK PAN, t. 125, s. 10-17.
- Heffner K., 2010, *Regiony międzymetropolitalne a efekty polityki spójności w Polsce*, [w:] Pancer-Cybulska E., Szostak E. (red.), *Jaka polityka spójności po roku 2013?*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław, s. 163-184.
- Heffner K., Gibas P., 2015, *Obszary funkcjonalne i ich związki z zasięgiem oddziaływania ośrodków subregionalnych (na przykładzie województwa opolskiego)*, Studia Miejskie, nr 18, s. 9-24.
- Heller J., Bogdański M., 2013, *Skuteczność polityki spójności ekonomicznej Unii Europejskiej*, Studia Europejskie, nr 4, s. 149-167, http://www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/heller_j.pdf (24.04.2016).
- Huff D.L., 1962, *A Probabilistic Analysis of Consumer Spatial Behavior. Emerging Concepts in Marketing*, Proceedings of the Winter Conference of the American Marketing Association, Pittsburgh, Pennsylvania.
- Huff D., McCallum B. M., 2008, *Calibrating the Huff Model Using ArcGIS Business Analyst*, ESRI.
- Kaczor, I. Mitrocuk, 2007, *Goniąc Europę – fundusze publiczne a rozwój Polski i regionów*, Transformacja i Rozwój, nr 113, IBnGR, Warszawa.
- Köhler S., 2012, *Peripherie muss nicht Peripherie bleiben: Entperipherisierung am Beispiel der Region Bodensee-Oberschwaben*, disP – The Planning Review, no. 189 (48. Jahrgang), 2, Zürich, s. 55-62.
- Korcelli-Olejniczak E., 2012, *Region metropolitalny. Pojęcie. Struktura przestrzenna. Dynamika*, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, Warszawa, Prace Geograficzne, nr 235.
- Korenik S., 2008, *Kształtowanie się metropolii w warunkach polskich – ogólne uwagi*, [w:] Korenik S., Przybyła Z. (red.), *Gospodarka Przestrzenna*, nr XI, Wyd. UE we Wrocławiu, Wrocław, s. 155-161.
- KSRR 2010, *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie*, MRR, Warszawa.
- Kühn M., 2016, *Peripherisierung und Stadt: Städtische Planungspolitiken gegen den Abstieg*, transcript Verlag, Bielefeld.
- Mały J., 2016, *Impact of Polycentric Urban Systems on Intra-regional Disparities: a Micro-regional Approach*, European Planning Studies, vol. 24, iss. 1, s. 116-138.
- Menezes de T.A., Silveira-Neto R.M., Azzoni C.R., 2012, *Demography and evolution of regional inequality*, Annals of Regional Science, vol. 49, no. 3, s. 643-655.
- Miszczak K., 2012, *Dylematy rozwoju regionu ekonomicznego w świetle wyzwań XXI wieku*, Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Moduł przestrzenny. Część I: Dostępność przestrzenna wybranych usług publicznych w województwie śląskim. Część II: Siła i zasięg oddziaływania ośrodków akademickich województwa śląskiego (raporty z badań)*, 2015, Regionalne Centrum Analiz i Planowania Strategicznego, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego, Katowice, <http://rcas.slaskie.pl/files/zalaczniki/2015/06/16/1350456627/1434452355.pdf> (24.04.2016).

- Monastiriotis V. Psycharis Y., 2014, *Between equity, efficiency and redistribution: an analysis of revealed allocation criteria of regional public investment in Greece*, European Urban and Regional Studies, vol. 21 (4). s. 445-462.
- Mynarski S., 2001, *Badania rynkowe w przedsiębiorstwie*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Pirowski T., Drzewiecki W., 2000, *Wybrane problemy modelowania przestrzennych interakcji zachowań konsumentów z wykorzystaniem GIS*, Archiwum Fotogrametrii, Kartografii i Teledetekcji, Vol. 10, s. 61-1:61-8, http://home.agh.edu.pl/~zfiit/publikacje_pliki/Pirowski_Drzewiecki_2000.pdf (24.04.2016).
- Polityka spójności 2014-2020 – Inwestycje w rozwój gospodarczy i wzrost zatrudnienia*, 2011, Luksemburg, Komisja Europejska, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, <http://ec.europa.eu/info/regionio>.
- Runge J., 2007, *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej – elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Smełkowski M., Jałowiecki B., Gorzelak G., 2008, *Obszary metropolitalne w Polsce: Problemy rozwojowe i delimitacja (Diagnoza problemów rozwoju obszarów metropolitalnych i rekomendacja delimitacji obszarów metropolitalnych w Polsce)*, Raport Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych (EUROREG), Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Strategia rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020+“*, 2013, Katowice, Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.
- Suchecky B. (red.), 2010, *Ekonometria przestrzenna. Metody i modele analizy danych przestrzennych*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Tosics I., Hegedüs J., Illés I., Tönkö A., Gertheis A., 2012, *National performance Eastern Europe secondary cities*, [w:] *Second Tier Cities and Territorial Development in Europe: Performance, Policies and Prospects*, Scientific Report (ESPO, Luxembourg), s. 497-533.
- Wang X., von Hofe R., 2007, *Research Methods in Urban and Regional Planning*, Tsinghua University Press, Beijing and Springer-Verlag GmbH Berlin Heidelberg.
- Waterhout B., Zonneveld W., Meijers E., 2005, *Polycentric Development Policies in Europe: Overview and Debate*, Built Environment, vol. 31/2, s. 163-173.
- Wpływ potencjału demograficznego i gospodarczego miast wojewódzkich na kondycje województw*, 2013, Urząd Statystyczny w Warszawie, Mazowiecki Ośrodek Badań Regionalnych, Warszawa, http://warszawa.stat.gov.pl/files/gfx/warszawa/pl/defaultaktualnosci/760/7/1/1/wplyw_potencjalu_demograficznego_i_gospodarczego.pdf. (24.04.2016).
- Zaborowski Ł., 2013, *Podział kraju na województwa. Próba obiektywizacji*, Scholar, Warszawa.
- Zaucha J., Brodzicki T., Ciołek D., Komornicki T., Mogiła Z., Szlachta J., Zaleski J., 2015, *Terytorialny wymiar wzrostu i rozwoju*, Difin, Warszawa.